

BERTA ÁRPÁD

Keszi és társai
– avagy a magyar törzsnevek török eredete és a rendszer

The author discusses the contentious issue of old Hungarian tribal names and their system, in support of his previously held position.

A Nyelvtudományi Közleményekben válaszolok arra az írásra, melyet Keszi Tamás jegyez a Keletkutatás legutóbbi összevont számában (1996–2002: 5–14) A magyar törzsnevekről cím alatt. Kizárólag azért írtam választ, mert Keszi Tamás írása első – csillag alatti – lábjegyzetében arról tudósít, hogy munkáját Vásáry István professzor úr lektorálta. Ha Vásáry jóváhagyta ezt az írást, illik rá válaszolni, mert úgy gondolom, hogy a véleménye általában megszívlelendő.¹

Keszi Tamás írása színvonalon aluli tartalmú és elfogadhatatlan hangvételű. Kedveli a csúsztatást, elhallgatást, igyekszik a félreért(et)és eszközét használni, nem idegen tőle a sértegetés, de kedveli a viccelődést is.

Csak példákat hozok.

Csúsztatás. Keszi azt írja (10), hogy „a magyarokat [Berta szerint – betoldás tőlem B.Á.] előbb bolgár-török, majd köztörök nyelvű nép szervezte meg, utóbbi a besenyő nyelvvel rokon hangtani jellegzetességekkel rendelkezett”. Majd c s ú s z t a t egyet, hiszen következő mondatai (10–11) így szólnak: „Minderről történeti források nem szólnak, vagyis Berta – saját módszertani szabályát megszegve – éppen hogy a törzsnevekből próbál történeti következtetéseket levonni. Amit pedig a magyarok honfoglalás előtti történetéről tudunk, az Berta eredményeivel kifejezetten ellentétes: a magyarok mindent elkövettek – tegyük hozzá, sikeresen –, nehogy a köztörök nyelvet beszélő besenyők megszervezzék őket.” Keszi nem zavarja, hogy két mondattal följebb a besenyők nyelvvel rokon hangtani sajátosságokkal rendelkező népről ír engem idézve, itt már besenyőkről

¹ Annak, hogy írásom nem a Keletkutatásban, hanem itt jelenik meg, több oka is van:

1) Nem szívesen írok olyan fórumba, melynek szerkesztői nem tudják azt, hogy mi a tanulmány. Keszi hét és fél lapos írását a Tanulmányok rovat első helyén közli.

2) Nem szívesen írok olyan folyóiratba, mely hat évfolyamot összevonva jelenik meg.

3) Nem szívesen adok cikket olyan folyóiratnak, ahol a szerkesztők nem ismerik az etikai szabályok minimumát, s nem ajánlják föl a válasz lehetőségét ugyanazon számban a megtámadottnak.

4) Nem szoktam írni olyan helyre, ahol egy közölt cikk lábjegyzetében olvasható a lektor neve. Ilyen furcsaságot még nem láttam soha, sehol.

ír, nekem tulajdonítva olyant, amit nem írtam. Miért csúsztat Keszi? Ha nem ezt teszi, akkor meg mit nem ért azon, hogy a besenyőkkel rokon bármelyik nép lehet, csak a besenyő nem.

Elhallgatás. Keszi a *Megyer* törzsnév kapcsán azt írja, hogy „az etimológiának súlyos kronológiai akadályja van. A[z] *-nč- > *-ndzš- > *-dzš- > -gy- változás ugyanis túl korai”. Keszi úgy tesz, mintha mindezt nem én hangsúlyoztam volna. Vö. Berta 1997: 217: „A másik dolog, melyet előre szeretnék bocsátani az, hogy az itt kikövetkeztetett *bancser* vagy *bandzser* név nem ismeretlen a történeti forrásokban. A 915–923 között író Ṭabarīnál, s a Ṭabarī által használt középperzsa forrásokban szerepel egy BNĠR alakban említett nép. Ez a nép Ṭabarī szerint a 6. században három másik „türk” nép társaságában élt a Kaukázusban. [...] Azt gondolom, hogy ennek a BNĠR alaknak a bevonása a *magyar* ~ *Megyer* eredetének vizsgálatába aligha lehetséges. Az *-n-* jelenléte egy 6. századi adatban valószínűtlenül késeinek tűnik egy *magyar* népvétet jelölő adatban.” Nem említi Keszi továbbá a cikkemben hozott *hangya* ~ *húgy* alakváltozatokat. Elhallgat és ügyeskedik.

Félreért(et)és. Keszi azt írja (5: 3. j.), hogy szerintem a magyar *nyék* ’sövény’ „összefügg *nyak*, *nyár* [én kurziváltam – B. Á.] szavainkkal.” Hol írtam én ilyen badarságot?

Sértegetés. „Feltételezem, maga Berta sem gondolja komolyan [ritkítás tőlem – B. Á.], hogy minden törzsszövetség minden neve rendszert alkot.” – írja Keszi (10: 37. j.). Nem, természetesen nem gondolom így. Nem értem ugyanakkor, miért kell Keszinek ilyen pökhendi módon rákérdezni olyasmire, amit nálam nem olvashatott.

Viccelődés. „És ami számomra a legfájóbb: a *Keszi* [én kurziváltam – B. Á.] miért nem építették be valahogyan a rendszerbe?” – olvasni Keszinél (11). Számomra meg az a fájó, hogy Keszi viccelődik, helyett, hogy olvasna. Vö. Berta 1989: 12: „A ’Kis töredék’ jelentésű *Keszi* sem véletlenül áll a császár felsorolásának a végén. Ez feltehetően egy egészen új elnevezés. Lehet, hogy nemcsak az elnevezésük friss, hanem újonnan csatlakozott, vagy csatolt maga a *Keszi* nevet viselő etnikai alakulat is. Nevük arra mutat, hogy létszámuk nem volt nagy.” Vö. még Berta 1996a: 39: „A ’Töredék, Maradék’ jelentésű török eredetű *Keszi* törzsnév a lista végén áll. Minden bizonnyal csak későn került be a törzsnévi rendszerbe. (Azt, persze, nem tudhatjuk, hogy a *Keszi* néven említett törzs mikortól volt tagja a törzsszövetségnek. Világos különbséget kell tennünk az egyes törzsek és a listán szereplő törzsnevek története között.) A név mindenesetre arra utal, hogy az a törzs, amely hordozza, 10. századi formájában másodlagos alakulatnak számított.”

Nem folytatom. Nem érdemes.

A magyar törzsnevek török eredete

Kizárólag azért veszem sorra az arra egyébként érdemtelen írás kritikái megállapításait, mert – mint már fentebb említettem – Vásáry István lektorálta azt a cikket, melyben a szerző, Keszi Tamás az alábbi konklúzióra jutott (10): „Berta tehát öt új etimológiát állított fel, melyek közül három bizonyíthatóan téves, kettő pedig legalábbis kétséges”.

Az egyszerűség és áttekinthetőség kedvéért ugyanazt a decimális beosztást használom, melyet Keszi használt.

1. Keszi szakirodalmi tájékozatlanságáról már írásának elején világos képet kapunk. Maga a szerző számol be róla, hogy elméletem kritikájához az alábbi írásaimat használta: Berta 1989, 1990, 1991, 1994, 1997. Nem vette figyelembe – a teljesség igénye nélkül – a következőket: 1988, 1990a, 1996, 1996a, 1998, 1999. Minderre lehetősége lett volna, hiszen azt írja, hogy írása ugyan 1994-ben készült, de hét év elmúltával (2001-ben) még kiegészítette azt. Úgy látszik, nemcsak a jó munkához kell idő.

2.1. *Nyék* 'sövény'. Keszi állításával szemben (5) nem Németh Gyula etimológiáját (1930: 241–245; 1975: 155–156), hanem azt fogadtam el, hogy *Nyék* törzsnevünk összefügghet régies *nyék* 'sövény' közszavunkkal. Azt gondolom, hogy ez a szó nem, vagy óvatos megfogalmazásban: nem szükségképpen finnugor eredetű.² Mindezt persze, Keszinék is tudnia kellene, hiszen azt írja (5: 5. j.), „indoklás hiányában értékelhetetlennek tartom azon ötletét, hogy az etimon török”. Nem világos, hogy itt miért csak a következő hivatkozásokat találni: „Berta 1989: 6., Berta 1990, 33., Berta 1991, 6., 21. jegyzet, Berta 1994, 497.” Miért nem olvasta Keszi itt azon adatokat, melyeket az általa is hivatkozott írásomban soroltam fel (Berta 1997: 214): „kirgiz *jēk* 'bekerített ágyás, árokpárt, szegély, perem', baskír *šęyäk* 'ua.'”.

2.2. *Megyer* 'fő hely, központi hely'. A *Megyer* törzsnévről szólva Keszi – tévesen – azt írja (5), hogy „Berta korábbi álláspontját megváltoztatva [...] a szó török eredetét vetette föl”. Ez azért tévedés, mert nekem semmilyen álláspontom nem volt korábban, következésképpen nem volt mit megváltoztatnom.³ Nem tudom, miből következtet arra Keszi, hogy az etimológiai „ötletet szemmel láthatólag a törzsnév más etimológiai ihlették, amelyek *-nč- hangkapcsolatot tartalmazó etimonból indulnak ki”. Etimológiai javaslatom nem ebből, hanem egy

² Minderre jó okom van. Az eddigi finnugor származtatást (vö. pl. Németh 1930: 241–245; 1975: 155–156; TESz 2: 1039; UEW 874) nem igazán erősíti, hogy mindössze egy igei bázist lehet rekonstruálni a finnugor nyelvek alapján. Vö. Berta 1998: 39, és uo. 15. j.

³ Azt egyébként, ha valaki megváltoztatja korábbi álláspontját – amúgy általában – nagyon pozitívnak gondolom. Az a negatív, ha valaki görcsösen ragaszkodik korábbi véleményéhez, olyankor is, amikor látja, hogy nincs igaza. Volt és bizonyára lesz még eset arra, hogy megváltoztattam, ill. meg fogom változtatni korábbi álláspontomat. Itt azonban nem volt semmi ilyenről szó.

**ban j̄er* 'fő hely, központi hely' török jelzős szerkezetből (szóösszetételből) indult ki. Így aztán esnek Keszi kifogásai, melyek esetleg egy primér szóra vonatkoztathatók. Világosan látnunk kell: a primér szótövek és a szóösszetételek fonetizmusa nem szükségképpen esik egybe. Teljesen fölösleges elmélkedni azon, hogy milyen sorsa lehet egy primér szótóban az *-*nč*-nek avagy *-*ndž*-nek, itt ugyanis **on dž^o*-ról van szó: a jelző szóvégi **on*-jéről és a jelzett szó szókezdő **dž^o*-jéről. Elmélkedni csakis ezen lehet.

Azzal érvelni meg, hogy „török jövevényszavaink ugyanis a szóban forgó hangváltozásban már nem vettek részt: a **jin̄jü*-ből *gyöngy* lett, nem **gyögy*” (Keszi 6) nem csak az említettek miatt érdektelen. Azért is fölösleges ez az okfejtés, mert szó sincs arról, hogy a *Megyer* származtatását a „vándorlások korába” helyeztem. A *Megyer* törzsnév legősibb török jövevényeink közé tartozik. A *Nyék* törzsnév kronológiájának korába.⁴

Mivel Keszi írása szerint a *Megyer* törzsnévre vonatkozó részt Vásáry nem lektorálta, a *Megyerre* bővebben nem térek ki.

2.3. *Kürt* 'mellecske'. Törzsnévünk származtatásakor egy **kögür* 'mell' jelentésű török etimonból indultam ki. Keszi azt írja (6) – adataimra támaszkodva –, hogy „kronológiai okok miatt valószínűtlen, hogy a török **kökür* részt vett volna a finnugor eredetű szavainkra jellemző hangzóközi zöngétlen zárhangok spirantizációjában.” Nem világos számomra, milyen gondolatok vezetnek Keszi erre a megállapításra. A *Kürt* törzsnév ősisége világosnak tűnik. Ezenkívül Keszi figyelmét felhívnám arra a tényre is, hogy vannak török eredetű korai magyar jövevényszavak, mint a *bánik* és a *szán* igék, melyek ismereteink szerint török **baqin-*, ill. **saqin-* etimonra vezethetők vissza. Ezek valószínűleg úgy magyarázhatók, hogy egy intervokalikus zöngésülés zajlott le a török oldalon, vagyis átadó alakként egy **bayin-*, ill. **sayin-* forma jöhet számításba. Milyen akadályba ütközhetne ezek után egy **köyür* hangzású szóalaknak a rekonstruálása? Az a tömör és értelmezhetetlenül megalapozatlan megállapítás, miszerint „Berta érvelése azt sugallja, hogy szerinte már a bolgár-török nyelvek különválása előtt létezett a *köküz* ~ *kögüz* kettősség, ezt őstörök szövegelemek híján megalapozatlan ötletnek tartom” nem tűnik számomra figyelembe veendő gondolatnak. Miről ír itt Keszi? „Őstörök szövegelemekről” ír, melyek messze meghaladják a fantáziámat. Hol vannak ilyenek??? Bárcsak lenne, akár egyetlen egy is! Bár, ha lenne, akkor mitől lenne mindez őstörök? Lehet, hogy mindez csak egy elszólás – pontosabban: elírás – Keszinél, melyet akárhogy is van ez, egy gondosabb lektor törölhetett vagy a figyelmesebb szerkesztők kihúzhattak volna.

Keszi azt is írja (6), hogy a „Codex Cumanicus *kögüs*, *kövüs* változatai természetesen nem igazolják egy bolgár-török **kögür* létezését, egyszerűen azért, mert a bolgár-török és köztörök nyelvjárások ekkorra már régen elkülönültek egymástól,

⁴Vö. pl. Berta 1996a: 40.

13. századi kipcak vagy huszadik századi oguz adatok pedig vajmi keveset árulnak el az 5–9. századi bolgár-török nyelvjárásokról.” Azt gondolom, hogy így nem vitatkozhatunk egymással. Nem, mert Keszi egyáltalán nem érti, miről van itt szó. Arról írtam, s azt írom le most is, hogy az a középkipcsak *kögüs* ~ *kövüs* ingadozás, az a gagauz *gūs* alak, melyet ismerünk, mely adatolt, csakis egy szóbelseji, történeti *-g-t tartalmazó előzményre vezethető vissza. Ezt kétségbe vonni nem lehet. A kronológia, persze, fontos. De milyen bizonyítéka van Keszinek, ismerve a magyar *bánik* és *szán* igéket is arra, hogy itt kronológiai nehézségek lehetnek? Semmilyen. Ha van, akkor miért nem osztja meg ezeket az olvasóval?

Szomorúan olvastam Keszinél azt is, hogy „Berta gondolatmenete alapján egyébként *ökör* [én kurzíváltam – B. Á.] szavunk helyett **ör*-t várhatnánk”. Szerintem nem várhatnánk **ör*-t, olyannyira nem, hogy a magyar *ökör* török háttéréről írt cikkemben (Berta 2001) megírtam, hogy a törökségi adatok összegzése alapján egy őstörök **pökkVr*-(X)z alakból kell kiindulnunk. Keszinek előbb olvasnia kellene, s utána vitatkoznia: adatok, érvek és tudás birtokában.

Azt is felhánytorgatja nekem Keszi, hogy *bűvös* és *bölcs* szavainkat állítottam analógiaként a *Kürt* törzsnév magyarázatához. Ez a felvetés olyannyira értelmetlen, hogy szégyenkezve jegyzem meg: nem tehetek róla, hogy a magyar szókincs török eredetű elemei között egyedül ez a két közszavunk kínálkozott analógiaként.

Összefoglalva véleményét Keszi megjegyzi, hogy etimológiámat nem tartja elfogadhatónak. Azt gondolom, hogy csakis olyan véleményre érdemes odafigyelnem, mely cáfolja azt, amit leírtam. Keszié nem ilyen.

2.4. Gyarmat 'hát-möge'. Keszi szerint a **gyarmatu* olvasat ehelyütt bizonytalan (7), mert a *gyermatu* megalapozottabb. Ez nem igaz, de legyen úgy, ahogy gondolja! Ha az első szótagi magánhangzó nem [a]-nak, hanem [e]-nek olvasandó, amiben – mint jeleztem – aligha van igaza, mindez semmit sem változtat etimológiai javaslatomon. Pozícionált helyzetben – szókezdő köztörök *y*- ~ nyugati török *ǰ*- után – a történeti *a* horizontális előre tolódása természetes változás lehet.⁵

Azt is írja Keszi (8), hogy „További problémát okoz az *-rt-* > *-t-* változás.” Ez a változás csakis annak okozhat problémát, aki nem ismeri a török, s ezen belül a csuvas hangtörténetet. Az ⁰*rt*⁰ szegmens változása – az ⁰*rt*⁰ > ⁰*t*⁰ változás – teljesen rendjén lévő, s sehol nem írtam azt, amit Keszi – megint csúsztatva – nekem tulajdonít, mármint azt, hogy ez „általános érvényű”⁶ lenne. Az ⁰*rt*⁰ > ⁰*t*⁰

⁵Mindez török nyelvtörténeti alapismeret. Tárnya lehet egy másodéves kollokviumnak.

⁶Mindössze egy tömör lábjegyzetet érdemel, hogy Keszi az *-rt-* > *-t-* változás szinonimájaként a fejlődés szót használja (8), egy olyan terminust, melyet elfogadhatatlannak tartok. Keszi figyelmébe ajánlanám: törölje a hangfejlődés terminust a szótárából. Nem fejlődnek, hanem változnak a nyelvi adatok. A korábbinál nem fejlettebb az újabb, pusztán más. Nagyon jó lenne egyébként nem vitatkozni ilyen primitív ügyekben.

változás nem általános érvényű, ugyanakkor jól ismert változás, többek között a csuvasban. Minderről 1991-ben (vö. Berta 1991: 19, 91. j.) azt írtam, hogy „Az etimologikus *-rt- hangkapcsolat helyén -t- található a mai csuvasban számos esetben. Néhány példa: csuv. *vit-* ’beföd, fedez’, *vite* ’födél, lepel’ (P), vö. köztör. *ört-* ’befed’ (Clauson 202b); *xätäl-*, *xötöl-* ’megmenekedik’ (P), vö. köztör. *qurtul-* id. (Clauson 650a). A példák számát bőségesen szaporíthatjuk. Fontos a csuv. *itã* ’páratlan szám’ jelentésű szó, mely – Egorov csuvas etimológiai szótárával szemben (343) – egy **art* vagy **arti* alakra vezethető vissza.” Most is azt gondolom, mint tizenkét éve. Ennyit arról, hogy Keszi mit gondol a figyelembe vehető analógiákról.

2.5. *Tarján* ’A Tarxan [törzse]’. Keszi szerint (8) „Berta itt is elfogadja a régi etimológiát”. Ez így van, hiszen nem az volt a célom, amikor a magyar törzsnévek török etimológiáival foglalkoztam, hogy minden esetben újat mondjak, írjak. Az motivált egyedül, hogy jelen ismereteink szintjén meghatározzam az etimónokat. Ott, ahol nem volt szükséges korrigálnom korábbi nézeteket, elfogadtam azokat. Ilyen volt a *Tarján* törzsnév esete is. A Keszinél szereplő „*itt is*” kapcsán mindössze annyit kérdeznék – hol még? Az „*itt is*” Keszi írásának megint egyik rosszindulatú jegye. Sajnálom Keszit, ha indulatok vezérlik. Mindennek okát nem ismerem.

2.6. *Jenő* ’oldalka’ vagy ’arc’. Keszi azt írja (8), hogy etimológiám nehézségét „az okozza, hogy ezt a fejlődést [sic! – nincs fejlődés, változás van – betoldás tőlem, B. Á.] egyetlen szó bizonyítja, nevezetesen az Ural folyó besenyő neve, amit [sic! – én ilyenkor a *melyet* vonatkozó névmást használnám – betoldás tőlem, B. Á.] Konstantinos Γειχ formában jegyzett le.” Ez igen súlyos tévedés. Szó sincs arról, hogy az *Urál* folyó neve egyetlen adat lenne a pozicionált **a > ä* horizontális eltolódásra. Vegyük például elő a keleti ótörök *yaβyu* méltóságnevet, mely a magyarba **džäwü* alakban kerülhetett, s így adhatott egy ómagyar +*csa* képzővel bővítve **Gyeücsa* alakot, mely mai *Géza* személynevünk forrásául szolgál.

Az, hogy a „görög γ azonban a ’y’ mellett a ’j’ hangot is jelölheti [a nyelvészeti irodalomban a hangokat []-ben szokás jelölni – betoldás tőlem, B. Á.], és azt sem tudjuk, hogy a besenyők milyen nyelvből és milyen hangalakkal vették át a szót – vagyis hogy mikor és milyen nyelvben játszódtak le a besenyőnek tartott hangtani változások” nehezen tudom értelmezni. Az a helyzet ugyanis, hogy ez a hangváltozás leginkább a kipcsek nyelvekre jellemző,⁷ de mint a fenti példánk (*yaβyu > džäwü >> *Gyeücsa*) mutatja, jellemző volt mindez a nyugati ótörökre is.

⁷Ajánlom Keszi figyelmébe az alábbi tanulmányt: Németh, J. (1932), Die Inschriften von Nagy-Szent-Miklós. Mit zwei Anhängen: I. Die Sprache der Petschenegen und Komanen; II. Die ungarische Kerbschrift. BOH II. Budapest – Leipzig. 84. I. + VI tábla.

Azt nem tudom, hogy milyen ismeretek alapján gondolja Keszi, hogy „szinte kizárják egymást” -*gyarmatu* és *Jeney* olvasataim. Átgondolatlan dolog ez Keszitől, aki megfélekedzik arról, hogy mindig hangsúlyoztam, hogy a magyar törzsnévek forrásait – Konstantinos feljegyzéseit és a magyar helynevek tanulságait – együtt kell értelmeznünk. Konstantinos *Γεωγ* adatát – a magyar helynevek bevonása után – nem lehetséges szókezdő *gy*-vel olvasni. Ez megint egy olyan lapszus, avagy elírás Keszinél, melyet egy gondos lektor, vagy figyelmes szerkesztők törölhettek volna.

Keszi Anonymus *Tonuzoba* adatán is elgondolkodik. Ha valaki gondolkodik, az jó dolog. De a *kákán* (török jövevényszó a magyarban) való csomókeresés kudarcra van ítélve. Azt gondoltam, gondolom, hogy a történeti török *-*ñ*- helyén jelentkező -*n*- Anonymus adatában arról tájékoztat, hogy a besenyőben egy *-*ñ*- > -*n*- változás zajlott le. Ehhez képest azon elmélkedni, hogy *domuz* és *deniz* van a mai törökországi törökben a történeti **toñuz* és **tāñiz* helyén, butaság. Ellentmond mindezzel a törekvéssel sajátmagának is Keszi, aki máshol (6) megró engem, hogy modern vagy viszonylag modern török adatokat használok a rekonstrukcióknál. Ezek szerint neki lehet, nekem nem?

Keszi záró megállapítása szerint (9): „Az etimológia tehát kevésbé megalapozott hipotézisekre épül, így teljesen bizonytalan, illetve bizonyíthatatlan.” Súlyos szavak légtüres térben.

2.7. *Kér* 'hátsó'. Keszi szerint (9) „Az etimológiának ebben az esetben nem hangtani, hanem jelentéstani akadálya van.” Majd azt írja, hogy „a példaként felhozott oszmánli [hagyjuk már ezt az elavult terminust, s használjuk helyette inkább a *törökországi török* műszót – betoldás tölem, B. Á.] *geri* szó jelentéseit természetesen csak kritikával vehetjük figyelembe”. Keszi megint csúsztat. Szó sincs arról, hogy én egy modern törökországi török *geri* adatra alapoztam véleményemet (vö. Berta 1991: 29–30, 151.j.) Az adott helyen több mint egy tucat adatot sorakoztattam föl. Ami Keszi azon ellenvetését illeti, hogy mikori lehet a történeti direktívus **kērū* nomenné válása (nem írnék itt főnevesülésről, hiszen lehetséges, hogy első lépcsőben adjektívizálódással egybekötött – pontosabban: egyenlő – nominalizálódás zajlott le), természetesen, lehet vitatkozni. Véleményem szerint a török szófajok kezdettől máig nem ekvivalensek a magyar nyelvvel, de mindennek kifejtése külön – nagyobbívű – tanulmányt igénylő feladat.

2.8. *Keszi* 'kis töredék, maradék'. Ha Keszi azt gondolja, hogy a *Keszi* magyarázatában nem hoztam „jelentősen újat”, súlyosan téved. Bárcsak ez lenne, persze, a legnagyobb tévedése! A *Keszi* törzsnév etimologizálásakor arra igyekeztem rámutatni (vö. Berta 1991: 7–11), hogy milyen okok magyarázzák azt, hogy a magyarban többféle alakban (*Keszi*, *Kesző*, *Keszü*, *Kesz*) jelentkezik a törzsnév. Ez egy új, előremutató eredmény volt. Az is új volt magyarázatomban, hogy nem deverbális, hanem denominális származékból indultam ki. Keszi min-

dezt – úgy látszik – nem értette meg, vagy – és ez a változat még rosszabb – nem akarta megérteni.

3. A rendszer. Keszi azt kérdezi (11), hogy „Miért mondja erre Berta, hogy «Konstantin császár törzsnévi listáján a törzsnevek sorrendje a javasolt megfejtések mellett szavaz»? Még ha feltételeznénk is, hogy Konstantinos informátorai egy komplett hadrendet diktáltak le, hol van itt a rendszer?” Elnézést kérek, de ha Keszi nem érti a rendszert, és a rendszer kialakulását, melynek egyes rekonstruálható fázisait részleteztem, akkor nincs mit tenni, csak sajnálkozni lehet.

Majd további kérdések is vannak itt. Egyik érdekesebb a másiknál.

Megkérdezi például, „Hogyan lehet az, hogy a finnugor elnevezést az idegen nyelvű szervezők megtartották?”. Miről ír itt Keszi? Melyik törzsnevünket tartom én finnugor eredetűnek? Egyiket sem. Milyen kérdés ez?

Miért erőlködik Keszi több kérdésében is a „török szervezőkkel”, az „idegen szervezőkkel”? Miért nem olvassa el azt, amit írtam, ha velem szeretne vitatkozni?

Javasolnám, újólág, hogy Keszi ismerkedjen meg a véleményemmel, melyet általa olvasott és nem olvasott írásaimban fejtettem ki⁸. Talán az analógiákról is más lesz akkor a véleménye.

Végezetül: török eredetű törzsneveink kérdésében minden korábbi véleményemet védhetőnek gondolom.

Irodalom

- Berta Árpád (1989), Új vélemény török eredetű törzsneveinkről. Keletkutatás 1989/Tavaszi 3–17, 121–122.
- Berta, Árpád (1990), Ungarische Stammesnamen türkischen Ursprungs. UAJb NF 9: 31–37.
- Berta Árpád (1991), Török eredetű törzsneveink. NyK 92: 3–40.
- Berta Árpád (1994), *Gyarmat, Jenő, Kér, Keszi, Kürt, Megyer, Nyék, Tarján*. In: Kristó Gyula (főszerk.), *Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század)*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 241, 303, 341–342, 345–346, 389–390, 449–450, 497.
- Berta Árpád (1997), *Eltérő nézetek a magyar törzsnevek eredetéről*. In: Kovács László – Veszprémy László (szerk.), *Honfoglalás és nyelvészet*. Balassi Kiadó, Budapest. 211–219.
- Berta Árpád (1988), *Megszólaló törzsnevek: Élet és Tudomány 1988/51: 1608–1609*. Az írás kalózközlésben is megjelent: *Megszólaló törzsnevek – Új megfejtési kísérlet a hadrend alapján: Magyar múlt – Hungarian Past. Sydney, Vol. 19 (1992): 78–81*.

⁸Még egyszer felsorolom ez utóbbiakat: Berta 1988, 1990a, 1996, 1996a, 1998, 1999.

-
- Berta, Árpád (1990), *Historische Zeugnisse der ungarischen Stammesnamen*. Bernt Brendemoen (ed.), *Altaica Osloensia. Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference*. Oslo, June 12–16, 1989. Novus, Oslo. 23–38.
- Berta Árpád (1996a), *Magyar törzsek és törzsnevek*. Jancsák Csaba et al. (szerk.), *Belvedere (a JGYTF történészhallgatóinak lapja) Kiskönyvtár 9. JGYTFK, Szeged*. 17–28.
- Berta Árpád (1996b) *Magyarok a steppe országútján (Törzsek és törzsnevek)*. Kristó Gyula – Makk Ferenc (szerk.), *Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéről*. Somogyi Könyvtár, Szeged. 31–41.
- Berta, Árpád (1998), *On the Turkic Origin of the Names of the Hungarian Tribes*. *Turkic Languages 2*: 32–48.
- Berta, Árpád (1999), *Le système des noms de tribus Hongroises d’origine Turke*. Csernus, Sándor – Korompay, Klára (dir.), *Les Hongrois et l’Europe: conquête et intégration*. Institut Hongrois de Paris, Paris – Szeged. 45–59.
- Berta, Árpád (2001), *A magyar nyelv korai török jövevényszavainak törökségi hátteréhez II (3. Iker; 4. Ökör)*. *NyK 98*: 175–185.
- Clauson, G. Sir (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press, Oxford.
- Németh Gyula (1930), *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 241–245.
- Németh, Julius (1975), *Türkische und ungarische Ethnonyme*. *UJb 47*: 155–156.